

Balanceren op de breuklijn tussen sociaal en artistiek

Marie Van Looveren Community art wordt in Vlaanderen omschreven als sociaal-artistieke werkingen of projecten. Hoe is deze sociaal-artistieke praktijk ontstaan, welke evolutie op beleidsvlak heeft er plaatsgevonden, en welke concrete projecten zijn er?

De sociaal-artistieke praktijk kreeg voor het eerst bredere belangstelling toen in het *Algemeen Verslag over de Armoede* (1994) werd opgemerkt dat uitsluiting van het culturele leven een belangrijke en miskende vorm van uitsluiting is. Uitgesloten worden van het culturele leven raakt een mens immers in zijn of haar 'zijn' en niet in zijn of haar 'hebben'. Als reactie op deze uitlatingen kwamen heel wat projecten aan de oppervlakte waarin men probeerde om via kunst en cultuur te werken aan sociale problematieken.

Door de positie die de projecten in het begin innamen op de breuklijn tussen het sociale en het artistieke, bestonden er in de beginjaren geen mogelijkheden in het reguliere beleid om deze werkvorm te ondersteunen. Vanuit een sociale invalshoek werden ze als te cultureel of te artistiek gepercipieerd, vanuit een artistieke visie waren ze dan weer te weinig artistiek om als volwaardig te kunnen worden beschouwd.

Om de projecten die van in het begin wel als waardevol werden beschouwd toch te ondersteunen, heeft de Koning Boudewijnstichting in samenwerking met de vzw Kunst en Democratie in 1996 en 1998 een projectoproep gelanceerd voor projecten die een sociale dimensie koppelen aan een artistieke. Deze projectoproep kreeg als titel ART23, verwijzend naar het grondwetsartikel waarin het recht op culturele en maatschappelijke ontplooiing is ingeschreven. Beide projectoproepen waren een groot succes, en er werd een grote diversiteit aan projecten zichtbaar, die op een artistieke manier een bijdrage probeerden te leveren aan de armoedebestrijding.

Ideaal instrument

Het reguliere beleid had intussen begrepen dat stappen ondernomen moesten worden om deze nieuwe werkvorm te ondersteunen. De vorige minister van Cultuur, Bert Anciaux, heeft dan ook nieuwe mogelijkheden gecreëerd voor het

sociaal-artistieke. Een van zijn beleidsaccenten was het bevorderen van de cultuurparticipatie. De sociaal-artistieke projecten vormen een ideaal instrument om dit voor een ruimere groep in de samenleving mogelijk te maken. In 2000 werd in eerste instantie een 'experimenteel reglement voor de financiële ondersteuning van sociaal-artistieke projecten' gecreëerd.

De benadering van waaruit dit reglement vertrok, het bevorderen van de cultuurparticipatie voor zo veel mogelijk groepen, is een heel andere dan die die gehanteerd werd binnen de ART23-projecten: een bijdrage leveren aan de armoedebestrijding door de mogelijkheden tot cultuurparticipatie te vergroten.

Na de periode van experiment, van 2000 tot 2005, werden de sociaal-artistieke projecten vervolgens opgenomen als transversale werkvorm in het Kunstendecreet. Het Kunstendecreet voorziet twee subsidiëringmogelijkheden voor sociaal-artistieke werkingen. Organisaties kunnen een subsidie aanvragen voor het geheel van hun werking wanneer het sociaal-artistieke hun kernactiviteit is – hier spreken we van een structurele ondersteuning die voor vier of voor twee jaar kan worden toegekend. Daarnaast kunnen organisaties een ondersteu-

Sociaal-artistieke projecten kampen met een identiteitsprobleem

ning krijgen voor sociaal-artistieke projecten die van korte duur zijn en die gekaderd worden binnen een ruimere werking.

Het artistieke kader van het Kunstendecreet waarbinnen de sociaal-artistieke projecten nu geplaatst worden, is nog verder verwijderd van de oorspronkelijke context van de sociaal-artistieke projecten: de armoedebestrijding.

Sociaal-artistieke projecten hebben dus in relatief korte tijd een vaste plaats verworven in het Vlaamse culturele beleid. Maar toch is niet iedereen tevreden. De benadering van de sociaal-artistieke praktijk vanuit het beleid is geëvolueerd van een brede sociale invalshoek naar een engere artistieke benadering.

Identiteitscrisis

De praktijk van sociaal-artistieke projecten blijft nochtans erg breed en niet alle projecten die zich ooit als sociaal-artistiek hebben benoemd, vinden hun plaats vandaag de dag terug in het Kunstendecreet. Voor heel wat projecten is het dan ook de vraag of ze moeten vasthouden aan hun werking zonder subsidies of zich moeten aanpassen aan de beleidscontext om toch ondersteuning te krijgen.

Om meer zicht te krijgen op de realiteit van de sociaal-artistieke praktijk hebben we op twee momenten de identiteit van de sociaal-artistieke projecten in kaart gebracht. Bij de overgang van ART23 naar het experimentele reglement hebben we een eerste analyse gemaakt, enkele jaren later, vlak voor het in werking treden van het kunstendecreet, hebben we de sector bevraagd op hun definitie en omschrijving van hun praktijken.

Bij de analyse die we gemaakt hebben naar de verschillen tussen de projecten die ondersteund werden in de ART23-periode en de periode van het experimentele reglement stelden we al enkele opvallende verschuivingen vast (Van Looveren 2001 en 2002):

De Unie der Zorgelozen

De Unie der Zorgelozen is een toonaangevende sociaal-artistieke werking in Kortrijk die creëert vanuit een sterk maatschappelijk engagement. De Unie maakt in de eerste plaats theater. Daarin wordt het dagelijkse gevecht van de kleine mens met de wereld rondom hem omgezet in universele, volkse en ongepolijste vertellingen. Deze theaterprojecten bevruchten andere artistieke disciplines: bij de Unie wordt ook geschreven, getekend, gefotografeerd, gemusiceerd en met glas, video en textiel gewerkt. De creaties die daaruit voortvloeien, vinden hun plaats in en rond de voorstellingen, in het halfjaarlijks magazine *De Gazet* en in verschillende andere projecten.

De potgrond van de werking is de sociale beweging. Dit is de grote groep van bijna 200 vrijwilligers, medestanders en sympathisanten die van de Unie een levendige gemeenschap maken. Tijdens vaak spontaan opborrelende activiteiten ontmoeten ze elkaar. Hieruit ontstaat de artistieke creatie.

De Unie is een van de twaalf structureel erkende sociaal-artistieke werkingen in Vlaanderen.

- Projecten worden vaker ingediend vanuit een organisatie met een culturele achtergrond dan vanuit een organisatie met een sociale achtergrond;
- Doelgroepen die worden betrokken in de projecten zijn minder divers; moeilijk bereikbare doelgroepen vallen meer en meer uit de boot;
- Gehanteerde kunst disciplines zijn minder divers, vooral theater komt nog vaak voor, andere kunstvormen als beeldende kunst komen minder vaak voor.

Deze verschuivingen kunnen worden toegeschreven aan de verschuiving van context van waaruit de projecten worden benaderd. Later, binnen het Kunstendecreet, worden de sociaal-artistieke projecten nog meer op hun artistieke merites beoordeeld ten nadele van hun sociale verwezenlijkingen. Deze evolutie zorgt voor heel wat onzekerheid over wat sociaal-artistieke projecten nu precies zijn en over hoe en wanneer de balans tussen het sociale en het artistieke voldoende in evenwicht is. Sociaal-artistieke projecten kampen als het ware met een identiteitsprobleem, het huidige beleid heeft enkel oog voor die projecten die een hoge artistieke kwaliteit weten te koppelen aan een stevige sociale basis. Projecten of werkingen die nog eerder zoekende zijn op het artistieke vlak met een sterke sociale achtergrond komen nog amper aan bod. Deze discrepantie tussen wat de praktijk ooit was en wat nu mogelijk is

binnen het bestaande beleidskader leidt tot deze onzekerheid bij de sociaal-artistieke projecten.

Grondig debat

In 2004-2005 hebben we kwalitatief onderzoek gedaan naar de betekenis van het concept 'sociaal-artistiek' (Van Looveren 2006) om zo

bij te dragen tot een grondig debat over wat sociaal-artistieke praktijken zouden moeten zijn. Hiervoor werden zestien diepte-interviews afgenomen met verantwoordelijken van projecten die binnen één van de voorgaande reglementeringen een erkenning c.q. financiële ondersteuning hebben gekregen van de Koning Boudewijnstichting of van het beleid. Centraal in deze gesprekken stond de vraag wat het begrip sociaal-artistiek voor hen precies betekent.

Wanneer de respondenten gevraagd werd naar de basis van het sociaal-artistieke, dan verwijzen zij steeds naar het artistieke. Er werd telkens herhaald dat het in eerste instantie artistieke projecten zijn. Het artistieke is voor een belangrijk deel verantwoordelijk voor de sociale meerwaarde, en de artistieke benadering maakt dat de doelgroep positief wordt benaderd. Daarom wordt erop gehamerd dat het artistieke en de artistieke begeleiding van hoge kwaliteit moeten zijn, en dat men er zich niet van af kan maken met 'tweederangskunstenaars' en 'tweederangskunst'.

De sociaal-artistieke projecten zijn artistiek omdat ze verder gaan dan het louter creatieve bezig zijn. Men haalt zaken uit het dagelijkse leven, uit de eigen context, die op een zodanige manier verwerkt worden dat ze betekenis krijgen buiten de context waaruit ze voortkomen. Dit gegeven maakt dat men het creatieve, dat enkel interessant is voor directe familie en

vrienden, overstijgt en op een artistiek niveau terecht komt. Dat dit een ander artistiek niveau is dan in de kunstwereld, spreekt voor zich. In de kunstwereld gelden immers andere regels dan in de sociaal-artistieke wereld. Maar men overstijgt in beide contexten het creatieve niveau door iets te creëren dat een ruimer publiek aanspreekt.

De meerwaarde van het artistieke wordt vooral gezien in de vrijheid die het artistieke creëert. Het artistieke dwingt niet, het artistieke problematiseert niet, het artistieke legt niks op, het artistieke creëert enkel een ruimte waarin alles kan en niets moet en waarin men leert op een onbevangen manier tegenover de dingen te staan. Het artistieke oordeelt niet over de mensen, maar gaat uit van de kracht en de potenties die bij elk individu aanwezig zijn.

Sterke sociale basis

Maar het artistieke is niet het enige dat telt, zonder een sterke sociale basis waarin en waaruit men werkt, kan er niet gesproken worden van een sociaal-artistiek project. De sociale component van de sociaal-artistieke projecten verwijst zowel naar de context waarin de projecten zich afspelen als naar de bijzondere aandacht voor sociaal achtergestelde groepen in de samenleving. De context verwijst naar het collectieve karakter van de projecten waarin mensen elkaar ontmoeten en in dialoog samen werken aan een artistiek product. Binnen die context en met de groep speelt er zich een proces af dat zowel sociaal als artistiek van aard is. Kenmerkend voor het sociale proces is dat ontmoeting en dialoog centraal staan. Een derde kenmerk van het sociale proces, de confrontatie, is een element dat de rechtstreekse link maakt met het artistieke. Confrontatie

Antwerps buurthuis

In 2006 organiseerde buurthuis Posthof in Berchem (Antwerpen) verschillende sociaal-artistieke deelprojecten. Het buurthuis stelt zichzelf als opdracht om meer mogelijkheden voor kansengroepen te creëren en actief bij te dragen aan het positieve samenleven. Verschillende artistieke vormen kwamen aan bod, er waren wekelijks laagdrempelige projecten waarin men kon zingen, dansen en vertellen. Al deze deelprojecten hebben in de periode september-december 2006 toegewerkt naar een groots totaalspektakel dat werd opgevoerd in het lokale culturele centrum.

De deelnemers aan de projecten waren mensen uit de buurt die zich vaak in een situatie van sociale uitsluiting bevinden, maar ook passanten van elders die via andere deelwerkingen een link hadden met het buurthuis.

is immers een belangrijke basis voor een artistiek proces.

De leefwereld van de deelnemers wordt tijdens het proces artistiek bewerkt. Het artistiek bewerken van een leefwereld betekent dat men in de wereld van de verbeelding en van het symbolische stapt. Men stapt af van het letterlijke, van het reële en men vertaalt dit door gebruik te maken van symbolen. Het niet letterlijk brengen van de leefwereld van de deelnemers is erg belangrijk, anders zet je hen en hun situatie te kijk. Het anekdotische niveau moet dus overschreden worden, het verhaal wordt niet interessant doordat het door de molen van de verbeelding is gedraaid.

Om de confrontatie met de eigen leefwereld weer te geven in een artistiek eindproduct, moet er sprake zijn van een vervreemdingsmoment. Dit is het moment waarop men eerder als een buitenstaander naar de eigen leefwereld kijkt en het eigene als vreemd gaat beschouwen. De deelnemers leren op een andere manier te kijken naar hun eigen context en leren deze context op een niet directe manier weer te geven. Op deze manier overstijgt het eindproduct de directe getuigenis en krijgt het een artistieke betekenis, omdat het in symbolen wordt weergegeven die wel verwijzen naar de context maar niet meer rechtstreeks. Wanneer deze transformatie niet plaatsvindt, is het eindproduct van een sociaal-artistiek project artistiek gezien waardeloos.

Marie Van Looveren

werkt bij het studie- en adviesbureau WES te Brugge. Zij heeft tussen 1999 en 2008 onderzoek gedaan naar sociaal-artistieke projecten vanuit de vakgroep agogiek van de Vrije Universiteit Brussel

Ambigue verhouding

Bij de analyse van de interviews valt de toch wat ambigue verhouding van de project-organisatoren tot zowel het sociale als het artistieke op – nochtans de twee pijlers van de werksoort. Op het sociale domein werkt men meestal met mensen die in armoede leven of in een positie van sociale uitsluiting, maar men wil dat niet altijd even expliciet gezegd hebben. Dit kan te maken hebben met het feit dat de sociaal-artistieke projecten nu onderdak gevonden hebben bij het Kunstendecreet en dat een expliciete link met armoedebestrijding in deze context alvast niet meer terug te vinden is. Op het artistieke vlak zien we eigenlijk hetzelfde gebeuren. Men benoemt zichzelf wel als artistiek, maar een duidelijke omschrijving van wat dat dan is ontbreekt, en hoe men zich verhoudt tot de kunsten wordt zelden geëxpliciteerd.

Sociaal-artistieke projecten zoeken in de praktijk dus steeds naar een evenwicht tussen het sociale en het artistieke. Het artistieke is een onderdeel van het doel dat nagestreefd wordt. Dat doel is een product met een zekere artistieke kwaliteit, maar tegelijkertijd is het artistieke niet het enige doel, want er worden ook sociale doelstellingen nagestreefd. Sociaal-artistieke

Projecten zoeken naar een evenwicht tussen het sociale en het artistieke

projecten kunnen dus best beschouwd worden als een brede waaier aan mogelijke projecten die zich op een continuüm bevinden tussen het sociale en het artistieke. Het huidige beleid blijkt echter alleen oog te hebben voor projecten die zich aan de artistieke kant van het continuüm bevinden, en laat de projecten met een meer sociale inslag voorlopig in de kou staan. Het is dan ook nodig dat er een nieuw debat wordt geopend om na te gaan of het Kunstendecreet de enige en/of de juiste context is van waaruit deze praktijk, die voortdurend een evenwicht zoekt in het gebruik van sociale en artistieke aspecten, ondersteund dient te worden.

Literatuur

- Van Looveren, M. (2001) *Sociaal-artistieke projecten: genese van een nieuwsoortig werk*. Onuitgegeven scriptie, Vrije Universiteit Brussel.
- Van Looveren, M. (2002) 'Sociaal-artistieke projecten: genese van een nieuwsoortig werk'. In: *Vizier op agogiek*, 205-225.
- Van Looveren, M. (2006) *Als Janus tussen armoede en cultuur: Multi-method onderzoek naar de pijlers van sociaal-artistieke projecten vanuit een armoedebestrijdingsperspectief*. Onuitgegeven doctoraatsverhandeling, Vrije Universiteit Brussel.